

ІСТОРИКО-ПРАВОВА СУТНІСТЬ ІЗМАЇЛЬСЬКОГО ГРАДОНАЧАЛЬНИЦТВА В ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Градоначальництво як інститут державного управління з надзвичайними повноваженнями було створене на початку ХІХ ст. у прикордонних містах півдня Російської імперії — в Одесі (27 січня 1803 р.), Таганрозі (9 травня 1803 р.), Феодосії (23 лютого 1804 р.), Керч-Єнікале (10 жовтня 1821 г.) [1]. У 1830 р. було створено Ізмаїльське градоначальство [2].

В історико-правовій літературі значна увага приділяється аналізу місцевих органів управління Російської імперії, що дає можливість детально відтворити картину панування царського режиму на території України ХІХ ст. Це дослідження В. Григор'єва, М. Єрошкіна, А. Михайловського, П. Музиченка та ін. [3–5]. Окремі аспекти становлення Ізмаїльського градоначальства та його економічного розвитку розглядали історики А. О. Скальковський, П. Т. Коломойцов, сучасні дослідники В. В. Дмитрієв, Н. Ф. Щербина [6–9]. Але проблема градоначальництва, яке займало особливе місце у системі державного управління Російської імперії, досі залишається маловивченою. Завдання цієї статті полягає у тому, щоб на основі документів та літератури в деякій мірі ліквідувати цю прогалину та вияснити правову сутність Ізмаїльського градоначальництва.

Проблема закріплення та зміцнення позицій на Чорноморському узбережжі була в центрі уваги зовнішньої політики Російської імперії протягом всієї першої половини ХІХ ст. За умовами Бухарестського мирного договору, який був підписаний у результаті російсько-турецької війни 1806–1812 р., до Росії була приєднана Бессарабія, у тому числі й могутня фортеця на Дунаї Ізмаїл, яка мала надзвичайно важливе стратегічне значення. До Туреччини відходила частина Молдавії і Валахія. Крім того Туреччина виходила із союзу з Францією, що полегшило стан Росії у Вітчизняній війні 1812 р. Але мир був не тривким, і складна політична ситуація призвела до нової російсько-турецької війни 1828–1829 рр., що завершилась Адріанопольським мирним договором 1829 р., згідно з яким до Росії відійшло гирло Дунаю з островами, в тому числі і фортеця Ізмаїл. Туреччина визнала приєднання до Росії значних територій, автономію Молдавії, Сербії і Греції.

Документи Державного архіву Одеської області (далі — ДАОО) і його філіалу в м. Ізмаїлі свідчать про те, що ідея створення Ізмаїльського градоначальства належить новоросійському і бессарабському генерал-губернатору Воронцову, який зумів переконати Миколу І у доцільності такого рішення для зміцнення позицій у цьому регіоні, а також для розвитку міжнародної торгівлі [10]. Вигідне стратегічне розташування на одній з найважливіших водних артерій Європи — Дунаї було головним аргументом для розвитку Ізмаїла та градоначаль-

ницького управління. 26 вересня 1830 р. був виданий царський указ сенату про заснування Ізмаїльського градоначальства, який гласив: «По важности местоположения города Измаила, признав нужным учредить для управления оным особенное градоначальство под непосредственным ведением Новороссийского и Бессарабского Генерал-Губернатора Повелеваем: 1. Градоначальство сіе составит в тех границах, кои на доставленном от Генерал-Губернатора графа Воронцова плане означены» [11]. До Ізмаїльського градоначальства входили міста Рені, Кілія, селища Кугурлуй, Софіани, Броска, Хаджи-Курди, Гасан-Спаг, Кислиця, Муровлевка, Чимашир і Вилкове [12].

Очолював градоначальство градоначальник, який був підпорядкований безпосередньо імператору, міністру внутрішніх справ та новоросійському і бессарабському генерал-губернатору, від яких він одержував необхідні розпорядження і яким надавав звіти про свою діяльність і стан справ у градоначальстві. До його обов'язків входило: контроль над діяльністю карантинних, митних установ, органів міського і сільського самоврядування, управління портом, міською поліцією; нагляд за станом портових, фортечних і громадських будов; сприяння благоустрою міст і селищ градоначальства; нагляд за справністю поштового зв'язку, мостів, переправ; затвердження витрат і прибутків грошових надходжень, контроль за надходженням державних, міських та інших податків і зборів у градоначальстві; охорона санітарного стану міст і сіл; контроль над службою комендантів фортець Ізмаїла і Кілії, над Дунайською флотилією у відношенні до прикордонної і прикордонно-карантинної служби. Як свідчать документи філіалу ДАОО в м. Ізмаїлі, при виконанні своїх обов'язків ізмаїльський градоначальник керувався указами та інструкціями щодо діяльності градоначальників: одеського — дюка де Рішельє, таганрогських — генерала Машкова, барона Кампенгаузена, генерал-майора Панкова. Вказані документи щодо повноважень та виконання обов'язків градоначальників були затверджені Олександром I протягом 1803–1810 рр. [13]. Вони свідчать також про те, що вище названі градоначальники у своїх діях могли проявляти власну ініціативу щодо управлінням градоначальством, яку обов'язково погоджували з царем.

Іменним указом від 26 вересня 1830 р. було затверджено штат канцелярії, за яким для допомоги градоначальнику призначалися правитель канцелярії і два столоначальники, а також визначені кошти на утримання градоначальника і його канцелярії. Кошторис становив 3100 крб сріблом, з яких градоначальнику — 1500 крб, правителю канцелярії — 500 крб, столоначальникам — по 250 крб, на канцелярські витрати, утримання канцелярських службовців та сторожів — 600 крб. У 1835 р. платня всім чотирьом градоначальникам Російської імперії була збільшена на 2000 крб кожному [14].

У зв'язку з великою завантаженістю градоначальника та його канцелярії, частими відрядженнями місцевих чиновників 18 липня 1833 р. було затверджене положення Комітету Міністрів про призначення для Ізмаїльського градоначальства чиновника для особливих доручень з окладом 1500 крб. Додатково виділено було по 500 крб на рік на відрядження [15]. 30 вересня 1834 р. в управління Ізмаїльського градоначальства було призначено царським ука-

зом трьох писарів [14], а в вересні 1835 р. — перекладача [16]. За положенням Комітету Міністрів від 17 вересня 1835 р. у всіх чотирьох градоначальствах під егідою градоначальників було відкрито статистичні комітети для збору статистичних даних [17].

Ізмаїльським градоначальником був призначений генерал-майор Сергій Олексійович Тучков. Він належав до давнього дворянського роду. Народився С. О. Тучков у 1767 р., його батько Олексій Васильович дослужився до звання генерал-поручика, був таємним радником, а пізніше — сенатором. Сергій Олексійович здобув гарну домашню освіту, присвятив своє життя кар'єрі військового, почавши свою службу ад'ютантом, він дослужився до чина генерала. У 1806 р. був призначений генералом молдавської армії, а потім командиром усіх фортець у Бессарабії. З 1809 по 1812 р. обіймав посаду коменданта Ізмаїльської фортеці. У 1810 р. біля східних стін фортеці Ізмаїл під його керівництвом розпочалось будівництво міста і його заселення без витрат з державної скарбниці [7, 25].

На знак визнання заслуг С. О. Тучкова Олександр І, погоджуючись з думкою головнокомандувача Дунайської армії адмірала Чичагова, 14 жовтня 1812 р. підписав наказ про перейменування міста «за столь полезное дело». В наказі значилося: «Сие предместье назвать городом Тучковым, в память потомству по имени учредителя» [18]. З такою назвою і ввійшло це місто до складу Російської імперії за умовами Бухарестського мирного договору. На кінець 1813 р. в місті проживало 6 тис. жителів, а в 1817 р. населення зросло до 9 тис. Ізмаїл (Тучков) стає важливим для Росії морським і річковим портом на Дунаї. Тут зароджується нова галузь промисловості — суднобудування. У 1813 р. Ізмаїл (Тучков) отримав статус повітового міста. Були створені магістрат, дума та інші адміністративні установи.

У вересні 1830 р. було створене Ізмаїльське градоначальство, що відкрило ширші перспективи для розвитку міста. В забудові міста Ізмаїла-Тучкова брав участь відомий петербурзький архітектор А. І. Мельников. Це за його проектом був споруджений Покровський собор, в центрі широкої міської площі збудовані торгові кам'яні ряди. Місто набувало оригінального зовнішнього вигляду. 5 травня 1833 р. градоначальник Тучков отримав дозвіл від новоросійського і бессарабського генерал-губернатора Воронцова на будівництво першої лікарні на 30 місць (20 — чоловічих і 10 — жіночих), на що передбачалось використати 5000 крб з міських доходів У 1835 р. в місті відкрились перші навчальні заклади — два жіночих двохкласних училища та Ланкастерська школа, функціонували аптека, військовий шпиталь [19].

Градоначальник Тучков виявив себе здібним адміністратором і господарником. Добре знаючи проблеми краю, він залучав для переселення в градоначальство представників різних національностей і професій, серед яких була значна кількість торговців, ремісників, людей, які займалися рибним промислом.

Завдяки дипломатичному хисту та зусиллям С. О. Тучкова було здійснено переселення козаків з кошовим Йосипом Гладким з турецьких володінь в межі Російської імперії. 18 травня 1828 р. цар Микола І приїхав з цього при-

воду з Одеси до Ізмаїла-Тучкова. 19 травня кошовий Йосип Гладкий був представлений імператору в Ізмаїльському порту. Запорожці, за даними П. Т. Коломойцова, «подверглись к стопам Его Величества и искренне просили прощения и помилования», поклялись вірою і правдою служити батьківщині. Тоді ж Микола I власноручно вручив С. О. Тучкову орден Св. Володимира другого ступеня, великий хрест і грамоту за особистий внесок в справу переселення Запорізької Січі до Росії [7, 25–26].

С. О. Тучков пробув на посаді градоначальника з 1830 по 1836 р., він багато зробив для розвитку краю, торгівлі, благоустрою міст, доклав чимало зусиль, щоб поставити ввірене йому градоначальство на належний рівень. У 1835 р. він подав рапорт про відставку. Таке прохання було пов'язане з погіршенням його здоров'я і похилим віком, оскільки в 1835 р. Тучкову виповнилося 68 років. Помер він у Москві 8 лютого 1839 р. [7, 41]. Нащадки пам'ятають про засновника чудового міста, видатну особистість, бойового генерала і талановитого градоначальника С. О. Тучкова. 1 жовтня 1997 р. в Ізмаїлі майже через два століття йому було відкрито пам'ятник.

У 1835 р. у зв'язку зі звільненням генерал-лейтенанта Тучкова з посади ізмаїльського градоначальника його посада ліквідувалась, а обов'язки були покладені на бессарабського губернатора [20]. З 1836 по 1856 р. в Ізмаїлі існувала канцелярія градоначальства, через яку здійснювалось управління краєм. Періодично бессарабський військовий губернатор П. І. Федоров приїжджав до Ізмаїла для вирішення нагальних питань [21].

Література

1. Полное собрание законов Российской империи (далее — ПСЗ). — I. — Т. 27. — № 20600, 20601, 20755; Т. 28. — № 21172; Т. 36. — № 28776.
2. ПСЗ. — II. — Т. 5. — Отд. 2. — № 3953.
3. Григорьев В. Идеиные и институциональные истоки местного самоуправления в Украине (до середины XIX) // Юридический вестник. — 1997. — № 3. — С. 31–32.
4. Ерошкин П. П. История государственных учреждений дореволюционной России. — М.: Высш. шк., 1983.
5. Михайловский А. Г. Реформа городского самоуправления в России. — М.: Польша, 1908.
6. Скалковский А. А. Измаильское градоначальство в 1847 году // ЖМВД. — 1849. — Ч. 15. — С. 374–422.
7. Коломойцов П. Т. Генерал-лейтенант Сергей Алексеевич Тучков, основатель нынешнего города Измаила: Биограф. очерк. — О.: Знание, 1908.
8. Дмитриев В. В. Из истории деятельности Измаильского градоначальства (1830–1856 гг.) // Культура народов Причерноморья. — Симф., 1999. — № 7. — С. 81–83.
9. Щербина П. В. Город Тучков: зарождение и становление // Курьер недели. — 2002. — 28 септ.
10. ДАОО. — Ф. 1. — Оп. 200. — Спр. 61. — Арк. 6; Філіал ДАОО в м. Ізмаїлі. — Ф. 56. — Оп. 1. — Спр. 5. — Арк. 27–28.
11. ПСЗ. — II. — Т. 5. — Отд. 2. — № 3953.
12. Філіал ДАОО в м. Ізмаїлі. — Ф. 56. — Оп. 1. — Спр. 39. — Арк. 99–99 зв.
13. Філіал ДАОО в м. Ізмаїлі. — Ф. 56. — Оп. 1. — Спр. 5. — Арк. 3–4, 35–38, 40–42, 43–48, 50–52, 54–56.
14. ПСЗ. — II. — Т. 8. — Отд. 1. — № 6331; Т. 10. — Отд. 1. — № 7910.
15. ПСЗ. — II. — Т. 9. — Отд. 2. — № 7417.
16. ПСЗ. — II. — Т. 10. — Отд. 2. — № 8405.
17. ПСЗ. — II. — Т. 10. — Отд. 2. — № 8411.
18. ПСЗ. — I. — Т. 32. — № 25248.

19. ДАОО. — Ф. 1. — Оп. 200. — Д. 61. — Л. 6; Філіал ДАОО в м. Ізмаїлі. — Ф. 56. — Оп. 1. — Спр. 97. — Арк. 8, 53–54; Спр. 35. — Арк. 2; Спр. 36. — Арк. 10, 26; Спр. 60. — Арк. 1; Спр. 70. — Арк. 2; Спр. 71. — Арк. 24.
20. ПСЗ. — П. — Т. 10. — Отд. 2. — № 8653.
21. ДАОО. — Ф. 1. — Оп. 200. — Д. 47. — Л. 2, 6.

УДК 327(477+71).001.32

А. М. Василенко

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ГЕНЕЗИС МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН Й «ОСОБЛИВОГО ПАРТНЕРСТВА» МІЖ УКРАЇНОЮ ТА КАНАДОЮ

Канада була першою західною країною, що підтримала прагнення народу України до незалежності, визнавши вже наступного дня після референдуму про незалежність, 2 грудня 1991 р., незалежність України.

Досвід Канади цікавий для України, тому що Канада є офіційним стратегічним партнером України серед західних країн і підтримує Україну з багатьох питань.

Канада є членом «вісімки» як визнаний світовий економічний лідер, хоча її населення майже в півтора рази менше ніж в Україні. При цьому виділяється те, що Канада друга за площею країна світу. Роль Канади у світовій політиці й економіці величезна. По розмірах валового внутрішнього продукту Канада перебуває на 8-му місці у світі після США, Японії, Німеччини, Франції, Італії, Великобританії й Китаю. Фактично Канада входить до числа семи найбільш розвинених країн світу, тому що в цьому випадку враховуються розміри валового внутрішнього продукту й питомий показник валового внутрішнього продукту на одного жителя [1].

Канада є державою — засновником ООН, вона входить до складу багатьох міжнародних організацій, членство в яких дало можливість одержати колективні гарантії безпеки й рівноправної участі в глобальних економічних процесах. У Канаді один з найвищих рівнів життя у світі. Ця країна вважається найменше корумпованою державою у світі. У країні існують одні із самих розроблених правових відносин і виділяється високий соціальний і правовий захист громадян [2]. З перших днів незалежності в Україні з Канадою почали складатися не просто дружні, а особливі партнерські відносини, які одержали подальший розвиток. Саме Канада забезпечує міжнародну підтримку Україні, коли в США або Росії не вистачає на це аргументів або бажання.

З 24 серпня по 1 грудня 1991 р. починають формуватися українсько-канадські відносини на державному рівні. Характерною рисою цього етапу було те, що Україна, відповідно до міжнародного права, не могла бути офіційно визнаною державою аж до оголошення результатів грудневого референдуму, що повинне було остаточно визначити бути або не бути її незалежному існуванню.